

„Ubistvo iz samilosti“ – znak jedne civilizacije?

DRAGANA PETROVIĆ

I. Osvrt na eutanaziju i pružanje pomoći u samoubistvu u najranijim istorijskim epohama

U dugoj istorijskoj genezi ovih svojevrsnih oblika raspolaganja „pravom na život“ sabrano je veliko bogatstvo, spoznaja o njihovom karakteru, smislu, domašaju, normativnoj regulativi. Pružajući širi okvir za razumevanje, prvenstveni cilj ovog dela izlaganja je da se, u istorijskom kontekstu, kroz tumačenje, objašnjenje uzroka i promene, kroz kritički sud o određenim promišljanjima i tendencijama, istovremeno pronadu efikasni ili, ako hoćemo, najadekvatniji pristupi i rešenja u njihovoj primeni. U tom smislu, za razumevanje označenih pojava, neophodno je da se iz istorijskog vidokruga celovitije izlože raznovrsni i veoma specifični modaliteti izražavanja ovakvog okončanja života, njihovog dejstva, odnosno osobenih efekata. I sve to, kao što smo rekli, kroz analiziranje u „izolovanim aspektima“ ali i skupno u „zajedničkoj dinamici“ ovih, po mnogima, najmorbidnijih oblika umiranja.

Međutim, pre nego što izložimo globalnu panoramu evolucije ovakvih načina prouzrokovanja smrti, potrebno je da učinimo još jednu napomenu. Naime, radi se ovde o temi o kojoj se rasprave vode na dva koloseka: prvi – posebno se raspravlja o eutanaziji, a posebno o pružanju pomoći u samoubistvu (dakle, treba raščlaniti njihovu genezu) i drugi – učiniti to kroz sintezu, ukazujući na osobenosti istorijskog razvoja i eutanazije i pružanja pomoći u samoubistvu.

Mi smo se odlučili za sintetičku projekciju navedenog pitanja i tako postupili u skladu sa prethodnom konstatacijom.

Nastanku savremenih rešenja (inače, veoma ekstremnih) o eutanaziji i pomaganju u samoubistvu, prethodilo je mnogovekovno bavljenje, tj. proučavanje

svih aspekata, otvorenih pitanja i kontradiktornih zaključaka o ovim osobenim društvenim pojavama, pojavama sa suštinom i smislom u koju do sada, ipak, nismo uspeli da proniknemo, čiju prirodu, ipak, nismo uspeli da obuzdamo, da neutrališemo njihove negativne efekte, da isključimo njihove strašne zloupotrebe. Prethodno razmatranje postavlja neobično važnu poruku, iako samo u obrisima. Naime, eutanazija i pomoć u samoubistvu su problemi veoma zamršeni, višeslojni, kompleksni u svakom pogledu, problemi o kojima se oduvek raspravlja i koji nimalo ne gube aktuelnost. Ubistvo iz milosrđa ili obično ubistvo, zločin ili humani čin, delo ljudske kontroverzne prirode ili delo plemenite ljudske prirode, uvek i iznova otvara nove dileme, nikada dokučeno, do kraja objašnjeno, ne pripadajući isključivo nijednom delu sveta, državi, narodu, nijednom vremenskom odseku, odnosno periodu. Koreni njihove današnje pozicije lako se nalaze u najstarijim periodima i najstarijim državama.

Zato ćemo u objašnjavanju odnosnih fenomena poči praktično od najranijih istorijskih epoha, drugim rečima, daćemo pregled zakonskih rešenja koja su važila u najstarijem pravu, preko prava starog, mračnog srednjeg veka, pa sve do rešenja sadržanih u savremenom krivičnom zakonodavstvu. No, svesni činjenice da su ovi fenomeni, pre svega, refleksi i izraz naše epohe, to ćemo o njima posebno raspravljati, tj. koncentrisati pažnju na sadašnju vremensko-prostornu dimenziju, na ovaj, za nas najaktuelniji trenutak njihovog egzistiranja i njihove „ekspanzije“.

Još od bronzanog doba potiče verovanje da se glavnim uzrokom bolesti smatraju zli duhovi ili bogovi, te je bolest bila znak da je demon ušao u telo bolesnika, zbog čega je tadašnja „medicina“ bila sastavni deo magije i primitivne religije. Pažnju privlači činjenica da su neka zaostala plemena nove Kaledonije, u kojima je kanibalizam preživio vekove, sve doskora prinosila „zajedničkoj trpezi“ živa tela zarobljenika, napuštene dece i iznemoglih staraca. Istovremeno, na nekim ostrvima Polinezije sačuvao se, sve do danas, običaj da se nemoćni starci, a naročito stare žene, odstranjuju iz života. Na teritoriji Francuske su primitivna bretonska plemena, koja su naseljavala ove krajeve, „svetim čekićem“ razbijala glave onima koji su predugo umirali.

Još dalje u sirovom postupanju sa starcima, bolesnicima i nemoćnima iz bilo kojeg razloga otišli su Spartanci. Naime, oni su ih ubijali, jer nisu ispunjavali osnovne kriterijume koji bi, prema vladajućem stavu ovog ratničkog naroda, predstavljali „propusnicu“ za dalji život. Isti tretman su imala i spartanska deca koja su bila degenerisana, fizički ili mentalno slaba, ili čija opšta konstitucija nije bila takva da bi se mogla efikasno iskoristiti u ratovima.¹

I australijski domoroci, Aboridžani, ubijali su decu i starce. Čin je imao formu ritualnog ubistva i sprovodio se na specijalnim plemenskim svečanostima. Tom prilikom žrtve bi na kraju rituala bile pojedene.²

1 M. Milenković, Eutanazija ili ubijanje iz milosrđa, Skopje 1940, str. 24.

2 *Ibid.*

Američki Indijanci su stare i iznemogle roditelje ostavljali u divljini gde bi oni skončali od gladi i žeđi, ili bi ih rastrgle divlje zveri.³

Stari Prusi su, međutim, ubijali svoje nemoćne roditelje samo ukoliko je postojala njihova izričita želja.⁴ Pažnju privlači ovakav pristup u eliminisanju starih i nemoćnih lica koji se, svakako, može smatrati „pretečom“ eutanazije u današnjem smislu te reči.

U čuvenoj Hipokratovoj zakletvi⁵ eutanazija se ne prihvata.⁶ Sasvim suprotno, u svom najpoznatijem delu *O državi*, Platon ističe da Asklepije (uopšteni naziv za lekara prema Asklepiju, sinu boga Apolona koji je u mitologiji starih Grka bio i bog lekarstva) ne stavlja ruku na telo koje je skroz-naskroz bolesno, da bi tako bolesnom čoveku pribavio dug i nesrećan život. Takvog čoveka uopšte ne treba lečiti, jer to ne koristi ni njemu, ni državi. Za takve ljude, prema Platonu, ne postoji veština lečenja kojom raspolažu Asklepijadi. Takve ljude ne treba negovati, čak i ako su bogatiji od Midasa (kralja Frigije). Međutim, iz ovoga se ne sme izvesti zaključak da se Platon smatrao direktnim zagovornikom eutanazije.⁷ Drugim rečima, Platon zagovara gledište da neizlečive bolesnike treba pustiti da umru, ali ne traži da se usmrte ili da im se život bilo kako skraćuje.⁸

U starom rimskom pravu, takođe, srećemo zagovornike eutanazije. Marko Tulije Ciceron (106–43. pre n. e.), najslavniji orator, filozof, pisac i političar, u svom čuvenom delu *Razgovori u Tuskulumu* kaže: „Zašto da trpimo? Jedna su nam vrata otvorena: smrt, večno boravište, gde se više ništa ne oseća.“ U istom smislu, i veoma obrazovan čovek ovog vremena Plinije Mlađi (62–113. n. e.), pisac čuvenog dela *Istorija prirode*, sa razumevanjem govori o samoubistvu Silija Italika, a ovaj se ubio zbog neizlečive rane. Stav rimskih zakonodavaca se „kreće“ u istom

3 *Ibid.*

4 *Ibid.*

5 Još od V veka pre nove ere Hipokratova zakletva zabranjuje svaku delatnost lekara koja bi pomogla u izvršavanju ubistva. Autentično: „Nikome neću, makar me za to molio, dati smrtonosni otrov, niti ću mu za njega dati savet.“ Štaviše, lekarima se savetovalo da koriste svoju diskreciju. Pitanje kako su lekari donosili sud, kada su u pitanju medicinske odluke koje se odnose na okončavanje života (MDEL), preraslo je u intenzivno kritičko razmišljanje. Internet: www.rights/deathnet/survey.html

6 „Tekst koji je poznat pod imenom Hipokratove zakletve sačuvan je u skupini dela *Corpus Hippocraticum*, koji se pripisuje Hipokratu (460–377 pre n. e.). Prema najnovijim istraživanjima, smatra se da zakletva u stvari potiče od Pitagorejske filozofske škole. Izvesno je da je ova zakletva u V veku pre n. e. bila uobičajena forma za stupanje u društvo Asklepijada na ostrvu Kosu. Hipokrat je verovatno i sam polagao tu zakletvu, ali se smatra da je nije on stvorio.“ Citat uzet iz knjige B. Čejovića, *Krivičnopravni problemi transplantacije delova čovečijeg tela*, Beograd 1974, str. 18.

7 Po rečima Platona, Asklepije, sin Apolonov, dao se zlatom zavesti da leči jednog bogataša koji je već bio pripao smrti. Za kaznu ga je bila pogodila strela. Asklepije, prema tome, verovatno nije ni bio sin boga, jer se u tom slučaju ne bi zaveo novcem. Cf. Medicinska enciklopedija, Zagreb 1959.

8 *Ibid.*

smeru; rimski zakonici u vreme carstva, koji su predviđali konfiskaciju imovine samoubice, nisu je primenjivali ukoliko se građanin ubio zbog bolesti, teških bolova ili poremećenog uma. Poznati *Corpus iuris civilis*⁹ sadrži zakonsko načelo *volenti non fit iniuria*, tj. „o onome koji hoće ne čini se nepravda“, odnosno „ko hoće da mu tako bude, tome je pravo“. Tako se, prema starorimskom shvatanju, čin eutanazije mogao opravdati.¹⁰

S druge strane, pažnju privlači činjenica da su antički mislioci sasvim različito gledali na čin samoubistva. Na primer, Platon nije bio blagonaklon takvom ljudskom postupanju, osim, izuzetno, ukoliko su spoljni uslovi postali nepodnošljivi. Aristotel u aktu samoubistva vidi štetnost za porodicu i društvo i to zbog toga što taj član zajednice „svesno i namerno napušta ovaj svet“, ali i zbog toga što samoubica ostavlja drugima da rešavaju probleme, koji su se javili razlogom samoubistva. Već pomenuti Plinije Mlađi, veliča samoubistvo, shvata ga kao čin hrabrosti i viteštva. Lucius Anacius Seneca,¹¹ poznati rimski filozof, sledećim rečima izražava svoj stav o samoubistvu: „Celi život nije ništa drugo do put ka smrti, protiv svih životnih nepravdi uvek postoji pribežište smrti... neka živi onaj kome se život živi, a ako ne, neka se vrati odakle je došao.“ *Corpus iuris civilis* sadrži zakonsko prihvatanje nekažnjivosti samoubistva, već istaknutim opštim principom *volenti non fit iniuria*, a samo se izuzetno (veoma strogo) kažnjava kada vojnik pokuša samoubistvo. Prema Libaniju u Atini je, neko vreme, važio propis: „Ko ne želi da živi ima izneti svoj razlog Senatu i pošto dobije dozvolu, napustiće život. Ako vam je život mrzak, umrite; ako vas je sudbina savladala, popite kukutu.“ Sokrat odbacuje samoubistvo, ali od tog čina ne odustaje poželjno da bi ispio kukutu, prethodno govoreći o prednostima smrti. Stoici su, pak, posle njegove smrti veličali samoubistvo kao najpoželjniji i najrazumniji način odlaska iz ovog života, nasuprot Epikurejcima koji su u podjednako meri bili ravnodušni prema životu i smrti.¹²

Sve u svemu, iako je pristup označenom problemu značajno varirao, ipak se može prihvatiti kao zajednički stav da je samoubistvo u tom vremenu imalo „punu pravnu“ i društvenu licencu i bilo posmatrano kao sastavni deo ljudske slobode i dostojanstva.¹³

9 Pravne norme koje je sakupio Justinijan I (483–565 n. e.).

10 G. Mitrović, Problem eutanazije kroz istoriju ljudskog društva sa posebnim osvrtom na pravna shvatanja ovog problema, str. 20.

11 Pažnju privlači jedan Senekin tekst koji, u tom pravcu, razmišlja na sledeći način: „Glupi čoveče, zašto kukaš i čega se plašiš? Pogledaj oko sebe i svuda ćeš videti da se muke mogu okončati. Vidiš li onu provaliju što zjapi? Ona vodi u slobodu. Vidiš li onu bujicu, onu reku, onaj zdenac? U njima se nalazi sloboda. Vidiš li ono kržljivo, osušeno i tužno drvo? Sa svake grane visi sloboda... Tragaš li za putevima slobode. Naći ćeš ih u svakoj veni svoga tela.“ (A. Alvarez) citirano prema: N. Memedović, Samoubistvo i pravo na život, Pravni život 9/1997, str. 57.

12 *Ibid.*, str. 56.

13 *Ibid.*, str. 56–57.

II. Promišljanja o eutanaziji „na putu“ ka savremenim rešenjima (pravo novog i srednjeg veka)

Istraživanja na područjima koja su naseljavali stari Sloveni, uključujući i našu teritoriju, pokazuju da se eutanazija u različitim oblicima i ovde praktikovala, tj. primenjivala.¹⁴ Mnogobrojni istorijski i etnološki podaci potkrepljuju ovu našu tvrdnju. Tako, poznato je da su u Svrljigu ubijani, i to na prilično svirep način, starci i starice „kada neko ostari i iznemogne, onda se familija reši da ga ubije, i to se ubijanje u Svrljigu zvalo 'lapot'. Birov zađe od kuće do kuće vičući: hajdete, lapot je u tom i tom selu u toj i toj kući, dođite na podušje. Pred skupljenim svetom, porodica bi premlatila starce i babe, i to najčešće batinom, ili toljagom, ređe kamenjem ili sekirom. Koga su god vodili na 'lapot' išao je bez ikakvog straha nadajući se boljem životu na onom svetu i uvek su te jedinke, na prvom mestu, njihova rođena deca ubijala.“¹⁵ I u Risnici, kod Pirota, „u staro doba“ ubijali su sinovi svoje očeve. Najčešće su ih premlaćivali motkama a zatim ih drvenim kukama vukli do groblja, jer su se gadili da dodirnu rukama mrtvaca. Kruži priča kako je jedan čovek ubio svog oca i kukom ga izvukao iz kuće; potom je bacio kuku. Međutim, njegovo dete (sin ovog čoveka) uze bačenu kuku i ponese je kući. Na pitanje oca zašto je uzeo tu kuku, dete mu je odgovorilo: „Hoću da je čuvam, pa kad ti ostariš, i ja tebe da ubijem kao ti svoga oca, da te sa njom zakačim i odvučem do groba.“ I u vlaškom selu Sige (kod Krepoljina), nije bilo previše emocija prema onima koji su se po godinama približavali smrti. Zapravo, i tamo je postojalo predanje od oca na sina, koje kaže da kad neko napuni 70 godina, skupe se starešine svih zadruga, izvedu preživelog čiču čisto obučenog, i to na određeno mesto nasred sela. Zatim njegovi zadrugari donesu umešenu proju, stave mu je na glavu i izgovaraju sledeće reči: „Ne ubijamo te mi već ovaj hleb.“ Kad ga ubiju, zatrpaju ga, a potom se razidu svojim kućama.¹⁶ Slično, i na teritoriji koju pokrivaju današnji Ličani – smrt je izazivana udarcem sekira ili malja po glavi, tek pošto se glava „čoveka koji više nije za život“ položi na lopar za mešenje hleba. U Crnoj Gori je ostalo zabeleženo da su prestarelog oca porodice, pre nego što bi mu okončali život, polagali na tzv. „pustenjak“¹⁷ – prostirku napravljenu od vune.

14 Na području bivše Jugoslavije, eutanazija se najviše vršila u okolini Zenice, Krbave i Karlovca, u Timočkoj krajini i Homolju, u regionima koji gravitiraju Ohridskom i Dojranskom jezeru, u okolini Pirota i pojedinim delovima Crne Gore... *S. Marinović*, Pravo na smrt (eutanazija), Podgorica 1996.

15 *M. Milenković, o. c.*, str. 24.

16 *Ibid*, str. 25.

17 Otuda za ovaj surovi običaj u Crnoj Gori naziv „pustenovanje“. Inače, „pustina“ je služila kao podloga na kojoj su spavali ukućani i imala je veliku praktičnu vrednost, jer je opšte siromaštvo dozvoljavalo samo jedan ili eventualno dva ovakva predmeta u kući. Izvršenjem eutanazije, ovaj bi propadao što je predstavljalo ekonomski gubitak.

Na osnovu ovog kratkog pregleda, za sagledavanje problema eutanazije, za formiranje nekih stavova i ocena u ovoj, po prirodi stvari izuzetno komplikovanoj društvenoj pojavi, posebno ćemo prokomentarisati i jednu kratku narodnu priču Vuka Karadžića. Reč je o priči „Usud“ u kojoj stoji: „Domaćin je lepo ugostio putnika namernika koji je tražio usuda. Posle obilate večere, dve utvare su izbezumljeno navalile na kosti koje su reduše gurnule iza peći. Glavar kuće je objasnio iznenađenom gostu: ovo su, brate, moj otac i majka, kao da su se okovali na ovom mestu i svetu. Ako nađeš usuda, pomeni i mene i pitaj ga zašto mi ne vodi roditelje.“¹⁸

Na kraju, kao jedna vrsta obaveznog komentara: eutanazija, kao što smo videli, nije „proizvod“ XX veka. Manifestujući se na veoma različite i veoma slične načine, postojala je i opstajala u svim društveno-ekonomskim sistemima i sistemima misli. U istom kontekstu, lako se može zapaziti da je i kod nas, ali i kod drugih naroda toga vremena, bila skoro uvek ekonomski, a često i religijski determinisana.¹⁹

Prodorom hrišćanstva i njegovim postankom zvaničnom religijom u najvećem delu Evrope i jednom delu Azije, kao i prodorom monoteističkih religija, u ostalom tada poznatom delu sveta, problem eutanazije se postavlja na sasvim drugačiji način. Naime, eutanazija u svom klasičnom i pravnom značenju nije dozvoljena po hrišćanskom učenju. Na takav zaključak upućuje i jedno od složenih hrišćanskih načela „ne ubij“, koje je na sasvim nedvosmislen i imperativan način inaugurisano u deset Božjih zapovesti.²⁰ Recimo, nema nikakve sumnje da ova religija i njena etika ne samo da ne dopuštaju bilo kakvu mogućnost eutanazije, nego je i imperativno zabranjuju. Načelo hrišćanske vere „ne ubij“ može se parafrazirati i sa gledišta problema eutanazije rečima „ne ubij ni iz milosrđa“.²¹ S druge strane, ili međutim, bez obzira na prethodno, snaga ovog

18 Cit. prema: *G. Mitrović, o. c.*, str. 5.

19 Prema tvrdnji Ota Bamberškog, kod starih Slovena žene su ubijale svoju žensku decu da bi mogle da ishrane i odgoje mušku decu, kojoj je pridavan mnogo veći značaj. Takvo postupanje je, u većini slučajeva, bilo uslovljeno ekonomskim razlozima. Cajmer je pronašao da su lužički Srbi ubijali svoje stare i iznemogle roditelje, rodake, prijatelje, poznanike, čak i strance ukoliko ovi nisu bili sposobni za privređivanje. U najvećem broju slučajeva su ih žive zakopavali, čak su ih kuvali i jeli, i sve to na posebnim svečanostima koje su tom prilikom pravili. Kao primer, navodi se slučaj u kome je neki sudija Remignus iz Lotaringija (XVI vek) na porugu pravosuđa osudio na smrt spaljivanjem 800 baba veštica. One su zaista spaljene na strašnom plamenu lomače. Cit. prema: *S. Marinović, o. c.*, str. 43.

20 Čovek, po hrišćanskoj religiji, ne može ubiti iz bilo kojih motiva, pa ni iz milosrđa, jer dobročinstvo i milosrđe „po koncepcijama hrišćanske etike, i po logici zdravog razuma, sadrži u sebi pojam nepobitne ljubavi prema čoveku uopšte. Ta ljubav ne želi da prekрати život nikome, već da ga produži do njegovog prirodnog okončanja“ (Biankini). Cit. prema: *S. Marinović, o. c.*, str. 57.

21 Bez obzira na nužnost, Biblija zabranjuje svaku formu „skraćivanja života“. U Genesisu 9:5 Bog saopštava Noahu sledeće: Ipak, vaša (sopstvena) krv, krv od vaše duše ću zahtevati iz ruke svih živih bića, iz ruke svakog čoveka, iz ruke njegovog brata ću zahtevati dušu čovečiju.”

argumenta je bila vrlo relativna i zavisila je od odnosa i respekta koji je „svetovna vlast” gajila prema religiji, njenoj snazi i političkom uticaju, kao i broju vernika koji bez rezervi prihvataju versko učenje.²²

Istovremeno, hrišćanstvo je donelo sa sobom i zabranu samoubistva (onom istom zapovedi „ne ubij“), što se odrazilo gotovo na sva zakonodavstva da generalno promene stav i predvide oštre kazne za pokušaj samoubistva. Samoubistvo je bilo svetogrđe, čin beščasnosti ili izdaje (ukoliko je izvršeno u vojsci). „Mi smo na ovom svetu stranci i telo je grob duše, ali i pored toga ne smemo da se spasavamo samoubistvom.“²³ Crkva anatemiše ubicu, a ponekad i njegove srodnike, zabranjuje se sahrana samoubice na groblju, njegovo telo se spaljuje ili baca u bezdanje, izlaže zverima i slično.²⁴ Iz tog ugla posmatrano, pažnju privlače argumenti koje iznose dva najveća pisca, ili ako hoćemo crkvena autoriteta, toga vremena Sv. Augustin i nešto kasnije Toma Akvinski. U tom smislu, Augustin kaže da neki život koji više nema smisla u očima čoveka, još uvek ima skriveni smisao za Boga; Akvinski je samoubistvo video kao „božji greh“, pošto je sam Bog taj koji o životu i smrti prosuđuje.

Dakle, hrišćanska vera osuđuje samoubistvo kao čin protiv božje volje (jer je telo čoveku dato od Boga pa on njime nema prava da raspoláže), a da se zakonima čovek može samo obavezati na dužnosti prema drugima. Najzad, u smislu bližeg razrađivanja i konkretizacije, recimo kako su ostale religije reagovala na problem samoubistva. Tako, budizam je na samoubistvo gledao kao na „bogougodno delo“; Muslimani samoubistvo vide kao „bogumrsko delo“,²⁵ dok Jevreji ne pokazuju neko posebno interesovanje u razmatranju označenog pitanja.²⁶

U našem daljem teorijskom razmatranju, iz okvira ovog opšteg prikaza geneze posebno ćemo izdvojiti razmišljanja čuvenih mislilaca, filozofa i pisaca ili uopšte ljudi kritičnog duha u periodu XV–XX veka. Najpre, Tomas Mor (1478–1535),

U ovoj frazi se radi o nekoliko različitih stvari koje se odnose na ljudski život. Za samoubistvo važi zabrana („vaša [sopstvena] krv“) i ubistvo („iz ruke čovekove“). Preostaje deo rečenice: „iz ruke njegovog brata“. Na šta bi to moglo da se odnosi? Ubistvo je, uostalom, već obrađivano. Najprihvatljivije objašnjenje je, da se ovde, takođe, ubijanje iz milosrđa („njegovog brata“) zabranjuje. VSOP, d. d. 5 jula 1997, Problem pobožnih?

22 *Ibid.*

23 *Dž. Frejzer*, Zlatna grana II, Beograd 1972, str. 262. Cit. prema: *N. Memedović, o. c.*, str. 58.

24 Tako, npr., srednji vek u Nemačkoj obeležava upadljivo pogrđni pogreb kao redovnu kaznu samoubici (Austrijski zakonik, Terezijana, Karolina), a čak je Karolina predviđala da se samoubici koji se hteo osloboditi kazne, koja je vezana za nedopuštanje verskih obreda pri pogrebu i odsecanjem glave na lešu, konfiskuje imovina (paragraf 135), s tim što su za pokušaj izricane arbitrarne kazne vrlo često smrtne kazne... *T. Živanović*, Osnovi krivičnog prava – Opšti deo, Beograd 1935, str. 251.

25 Islam je otvoreno protiv eutanazije. Takav stav proističe iz sledećeg načela Kurana: „Onaj koji ubije čoveka, a da taj nije izvršio ubistvo ili se jao razdor u zemlji, smatraće se ubojicom ljudskog roda.“

26 *N. Memedović, op. cit.*, str. 57.

engleski humanista i državnik, pisac socijalnih, istorijskih i teoloških dela i rodonačelnik utopijskog socijalizma u svom spisu koji je poznat pod imenom *Utopija* (1516) piše: „Kada je bolest ne samo neizlečiva nego i propraćena stalnim bolovima, sveštenici i državni činovnici treba da budu prvi koji će upozoriti nesrećnike da se odluče za smrt. Ukazivanje na njihovu beskorisnost ukazaće im da greše ako nastave promašeni život prepun bola, čime postaju teret sebi i drugima.“ Drugim rečima, on predlaže da „u idealnoj“ državi sveštenici i državni činovnici savetuju nesrećnike, neizlečive bolesnike da odu što brže iz ovog života kao iz tamnice, ili da ovlaste druge da ih oslobode. Dakle, radi se ovde o verovanju u neki drugi „idealni“ svet koji predstavlja osnov za prihvatanje eutanazije.²⁷ I Mišel Montenj (1533–1592), francuski pisac i filozof, moralista epohe renesanse u svom poznatom tekstu *Eseji*, bavi se problemom eutanazije. Potrebno je ovim povodom da se naglasi kako su Montenjeve dileme osvetljene kroz Šekspirov ugao gledanja koji u čuvenom *Hamletu*, u monologu glavnog junaka kaže: „Biti ili ne biti pitanje je sad. Da li je časnije nositi u duši teške udarce sudbine ili, oružan protiv bezbroj patnji, otporom ih sakriti?“ Gotovo u istom kontekstu, zanimljivo je pomenuti i njegov stav o eutanaziji koji ovog puta izražava u *Magbetu*, kroz reči leđi Magbet: „Za stvar bezizlaznu zašto tražiti lek? Neka je kraj dokrajčenom.“²⁸ Sledeći ovaj aspekt problema, i Vilijam Harvi (1578–1657), engleski lekar i osnivač moderne fiziologije, otvoreno se izjašnjavao za eutanaziju. Uostalom, o tome možda najbolje govori činjenica da kad je izgubio vid, a toga se celog života pribojavao, popio je davno spremljeni otrov i tako prouzrokovao svoju smrt.²⁹

Na liniji istog razmišljanja o eutanaziji nalaze se i Šarl Monteskje (1689–1755), slavni Volter (1694–1778)³⁰ i poznati francuski revolucionar Onore Mirabo (1749–1791).³¹ Iako su se svi bavili ovim pitanjem sa posebnim osvrtom na užasne kazne koje su „pretile“ samoubici, tek je sa Francuskom revolucijom drastično izmenjen odnos prema samoubicama. Dekretom od 21. januara 1790, ukinuto je kažnjavanje samoubica: imovina se nije plenila, sahranjivani su kao i ostali umrli, a u registru umrlih nije se pominjao način smrti.³²

27 *G. Mitrović, o. c.*, str. 6.

28 *Ibid.*, str. 7.

29 *Ibid.*

30 Pažnju privlači stav čuvenog Voltera, jednog od najznačajnijih predstavnika epohe prosvetljenosti svoga vremena, velikog protivnika crkvenog mračnjaštva i klerikalizma, koji u duhu svog osnovnog opredeljenja kritikuje kaznu koja se primenjuje protiv samoubica, a koja se sastojala u zapleni njihove imovine. U istom smislu, on iznosi konkretan slučaj: sin jednog samoubice lišen je nasleđstva, a polovinu zaplenjene imovine kralj je poklonio jednoj dami iz Opere koja je preko svog ljubavnika ovaj slučaj prijavila kralju. Vid. Mala enciklopedija „Prosveta“, Beograd, 1959.

31 Poznati francuski revolucionar molio je lekare da mu u teškoj bolesti skrate muke. Lekari su to i učinili; naime, na njegovo ponovljeno traženje, lekari su mu dali otrov i okončali njegov život. Medicinska enciklopedija, Zagreb, 1959.

32 *Ibid.*

Sasvim suprotno, jedan od najvećih mislilaca XVIII veka, osnivač klasične nemačke idealističke filozofije, Emanuel Kant (1724–1804), oštro se protivio eutanaziji. „Počiniti samoubistvo znači u sebi uništiti sam predmet moralnosti. To znači postupiti kao da se ne može pobeći od svojih dužnosti. To, dalje, znači koristiti ljudsku savest u odnosu na kraj koji nije ljudska savest. Međutim, kategorički imperativ koji zahteva da se ponaša prema nekoj osobi uvek kao cilju, a nikada kao sredstvu zabranjuje samoubistvo na najapsolutniji način. Ako nam je dužnost da delujemo pod nadahnućem dužnosti, nikada naša dužnost ne može biti da se definitivno oslobodimo svake dužnosti. I ako treba neku osobu da smatramo kao cilj, mi ne možemo uništiti našu sopstvenu ličnost.“³³

Problemom eutanazije (sa čisto medicinskog i pravnog aspekta), bavili su se i čuveni nemački profesor krivičnog prava Biding i poznati profesor medicine Hohe, kroz zajednički tekst pod naslovom „Die Freigabe der Vernich unglenswerten Lebenst“ (1922). Treba, ovim povodom, naglasiti kako je taj tekst izazvao ogromno interesovanje laičke i stručne javnosti, inicirajući pravu eksploziju članaka i „žučnih“ rasprava, oštro polarizujući „one koji su za ubistvo iz samilosti“ i „one koji su protiv milosrdnog ubistva“. Stav profesora Bidinga i Hohea sastoji se u tome da se dozvola za usmrćenje može dati, po specijalnoj proceduri, samo teškim bolesnicima i licima bez nade koja se nađu u „neizrecivoj duševnoj bedi“. I dalje, predlog ove dvojice uglednih profesora precizno sadrži sledeće slučajeve u kojima treba dozvoliti ovakvo okončanje života: 1) kada je neko zbog bolesti osuđen na sigurnu smrt; 2) kada je neko neizlečivo duševno bolestan (raznovrsni slučajevi trajnog ludila); 3) kada je neko bez svesti, a postoji opasnost da će se osvestivši se naći u nekoj neizrecivoj duševnoj bedi.³⁴

I Fridrih Niče, je bio zagovornik eutanazije. Njegove ideje kretale su se u delimično fašisoidnom pravcu – zahtevao je smrt za sve društvene „parazite“ nazivajući njihov život „neprijatnošću“.³⁵

Istovremeno, na terenu poimanja samoubistva i pitanja koja iskrsavaju u vezi sa njim, pod uticajem škole prirodnog prava, pogledi na sam čin samoubistva se korenito menjaju, pa se ono više ne smatra zločinom i kao takvo ne kažnjava. Jednom reči, odgovornost za samoubistvo i pokušaj samoubistva prestaje da

33 S. Marinović, o. c., str. 39–40.

34 G. Mitrović, o. c., str. 8.

35 Izopačena suština eutanazije data na ovakav način, pretela je da evoluirala u legalizaciju sterilizacije kriminalaca ili „politički nepodobnih“ ili, čak čitavih populacionih grupa što bi dovelo do uništenja ili degradacije čovekove ličnosti. Nažalost, pretnja se ubrzo ostvarila kroz ekstenzivnu primenu nacističke eutanazije odvođeci u smrt preko 270.000 ljudi (za samo dve godine, koliko je zakon primenjivan). Ukratko, ovakvo Ničeovo shvatanje smisla i suštine eutanazije dobrim delom je iskorišćeno u propagandi kakva je bila fašistička, propagandi koja je nanela mnogo zla čovečanstvu u Drugom svetskom ratu. Ničeovu osnovnu zamisao grubo su zloupotrebili fašistički zločinci jer je ona pružila mogućnost fašistima da je usvoje i praktično, nehumano primene.

postoji. Znači, čovek ima neograničenu slobodu u svakom pogledu, kao prirodno pravo, te se ide u pravcu zagovaranja i opravdavanja samoubistva.

Uzima se da čovek, kao biće duha (datog prirodom), njim vođen, sudbinski kroz život i istodobno ka smrti, ima pravo na suicidalni kraj kao vid emanacije tog duha. Koliko će čovek živeti, ne zavisi od njegove volje i htenja, ali, da li će sam prekinuti sopstvenu nit života, to je dato čoveku bez obzira na to iz kojih pobuda to čini... Ono je izbor čovekov da u određenom trenutku prekine svoj život. A pravo na život implicira i pravo čoveka da ga uništi sopstvenom voljom.³⁶ Upravo, u tom smislu S. Pufendorf, H. Grocius, Dž. Lok, a nešto kasnije i Volter,³⁷ Ruso³⁸ i Niče,³⁹ proklamujući neograničene slobode individue, ističu da „biološka svojstva čoveka zajedno sa umom predstavljaju izvor prirodnog prava“, što podrazumeva i prirodne aktivnosti ljudi. Otuda i shvatanje da svaki čovek ima pravo raspolaganja svojim životom (oličenim u sopstvenom biološkom biću). A pre Ničea, Šopenhauer u svom spisu *Svet kao volja i predstava* stavlja u centar volju⁴⁰ kao stvar po sebi, koja ima sposobnost u sebi i da hoće i da neće život, tako da je odluci njenoj za života sledovao ovaj svet bola i bede. Dakle, ako postoji „pravo na život“ i uslovno rečeno „pravo na smrt“, onda je pravo na samoubistvo delo ljudske slobode i dostojanstva u određenim stadijumima života, kada prema shvatanju pojedinca nije vredno da se živi.⁴¹

U zakonodavstvima XIX veka se, takođe, ne kažnjava za samoubistvo i pokušaj samoubistva. Nasuprot ovome, u angloameričkom pravu, pokušaj samoubistva je predviđen kao krivično delo.

III. Kako je ovaj problem rešen kod nas

Najpre o samoubistvu i pokušaju samoubistva. Da podsetimo, u srpskom Vojnom zakonu od 1839, za samoubistvo se kažnjava beščastećim pogrebom (zakopavanjem „bez časti zakona izvan groblja“).⁴² Stari srpski KZ iz 1860, nije predviđao ovu inkriminaciju.

36 N. Memedović, o. c., str. 59.

37 Po Volteru: „Sramota je živeti kad sve izgubiš i kad ti preti očaj, smrt u tom času postaje zapoved dužnosti.“ Cit. prema: M. Cetinić: Eutanazija i samoubistvo, Ubistva i samoubistva u Jugoslaviji, Materijal sa Kopaonika, mart 1998, str. 236.

38 „Slobodno je odbaciti život kad god ga tko čuti kao zlo.“ Ruso. *Ibid.*

39 Po Ničeu: „Mnogi umiru prekasno, a neki umiru prerano. Još odjekuje nauk: umri u pravo vreme. Hvalim vam slobodnu smrt, koja mi dolazi, jer ja hoću.“ *Ibid.*

40 Značajno je njegovo učenje o prioritetu volje, volji kao vrhovnom gospodaru, koji ga dovodi do pesimističkog gledišta na vrednost čoveka i života uopšte.

41 N. Memedović, o. c., str. 60.

42 T. Živanović, Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije – Opšti deo I, Beograd 1935, str. 251.

U savremenim zakonskim tekstovima, samoubistvo i pokušaj samoubistva ne predstavljaju krivična dela.⁴³ Međutim, razmatranje ovog problema, odnosno zakonsko raspravljanje fenomena samoubistva postavilo je jedno sasvim novo pitanje – problem angažovanja više lica u samoubistvu, tj. pitanje kažnjavanja saučesnika kod samoubistva, ili – krivična odgovornost zbog pomaganja pri samoubistvu i navođenje na samoubistvo.

Samo letimičan pogled na ravan savremenih normativnih rešenja o označenoj problematici, ubedljivo pokazuje sasvim drugačije rezonovanje prilikom njenog tretiranja. Naime, za razliku od prethodne konstatacije, savremenim krivičnim pravom vlada princip krivične nekažnjivosti samoubistva. Većina krivičnih zakona inkriminiše (kao što smo videli u obrazlaganju rešenja *common law*) navođenje i pomaganje u samoubistvu, odnosno predviđa saučesništvo kod samoubistva kao kriminalnu radnju koja je kažnjiva.

Ovde ćemo, za trenutak, stati i problem osvetliti kroz kratku retrospektivu događanja na terenu kažnjavanja za „navođenje i pomaganje u samoubistvu“.

Analizirajući odredbe projekta Kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju iz 1910, na terenu kažnjavanja različitih učesnika u određenom kriminalnom poduhvatu, zapažamo član 134. pod nazivom „pomaganje i navođenje na samoubistvo“. Dakle, ovaj Zakonik je predviđao navođenje i pomaganje u samoubistvu kao krivično delo. Na isti način je to regulisao i Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. (član 169). Isto tako, i Krivični zakonik iz 1951, određuje da saučesništvo kod samoubistva (podstrekavanje i pomaganje) predstavlja kriminalnu radnju koja je kažnjiva. Donošenjem Krivičnog zakonika SFRJ i republičkih, odnosno pokrajinskih KZ, situacija je u tom pogledu ostala nepromenjena. I kasnije, mnogobrojne izmene i dopune postojećeg zakonodavstva, nisu uopšte dirale u važeća rešenja. Sve je praktično ostalo isto. Međutim, u diskusiji Radne grupe (1997) zadužene za izradu Krivičnog zakonika SRJ, vezane za razmatranje glave „krivična dela protiv života i tela“, dogovoreno je da se odredba člana (u ovom tekstu numerisana brojem 6), koja inkriminiše odnosnu problematiku – „navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu“ – ne menja, dok je u toj istoj grupi krivičnih dela posebno zanimljivo istaći kako je predloženo uvođenje jednog novog člana – „ubistvo iz samilosti“! Na tragu istih razmišljanja nalazi se i Nacrt krivičnog zakonika SR Jugoslavije iz februara 2000. godine.

Iako je postojeće rešenje takvo da mu se mogu uputiti određene kritike, ono je u osnovi zadržano i u KZ Republike Srbije (prečišćen tekst) od 2003. – član 51. nudi istovetan model u normiranju ovog problema.

43 Da se podsetimo. U Engleskoj se sve do 1961, kažnjavalo za samoubistvo i pokušaj samoubistva; danas je Kanada jedna od retkih zemalja u kojoj se kažnjava pokušaj samoubistva (član 213. KZ). S druge strane, pažnju privlači činjenica da se u Švedskoj, zemlji koja se po broju izvršenih samoubistava nalazi na prvom mestu u Evropi ne kažnjava ni za navođenje, ni za pomaganje u samoubistvu. *Đ. Lopičić, o. c.*, str. 456.

Krivični zakonik Republike Srbije članom 119. predviđa navedeno delo u nešto izmenjenom obliku, uvodeći jedan novi stav (2) – koji određuje da postoji lakši oblik ovog krivičnog dela kada učinilac pomogne drugome da izvrši samoubistvo pod uslovima koji se traže za krivično delo lišenja života iz samilosti.

Zakonodavac je pošao od stanovišta da radnje pomaganja i podstrekavanja, u stvari, radnje saučesništva u samoubistvu (doprinose izvršenju samoubistva), same po sebi, predstavljaju samostalne oblike ugrožavanja čovekovog života. Dakle, radnje koje kod drugih krivičnih dela predstavljaju oblike saučesništva (navođenja – podstrekavanje i pomaganje), kod ove inkriminacije su kvalifikovane kao radnje izvršenja, tj. kao posebno krivično delo. Na taj način, krivično pravo štiti pravo na život od bilo koje aktivnosti drugih lica, pa i u slučajevima kada takva delatnost prestavlja radnju kojom se samo omogućava (olakšava) titularu prava na život realizacija prethodno donete odluke o samouništenju.

Postojeća zakonska konstrukcija posledica je činjenice da je u našem krivičnom pravu usvojeno akcesorno shvatanje saučesništva prema kome saučesnici odgovaraju za krivično delo koje je izvršilac izvršio, a čijem su ostvarenju oni doprineli, tako da u ovom slučaju saučesništvo u delu koje nije krivično delo – jer samoubistvo to nije – ne bi moglo biti kažnjivo po opštim pravilima o odgovornosti saučesnika.

Posebno naglašavanje krivičnopravne zaštite prava na život od sveukupnog delovanja drugih lica, skreće pažnju na činjenicu da svi krivični zakoni koji inkriminišu navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu, ne prave razliku u pogledu kažnjavanja njihovih aktera, iako se u krivičnom pravu navođenje, tj. podstrekivanje smatra težim od pomaganja s obzirom na to da pružena pomoć može predstavljati odlučujući, ali i sasvim mali doprinos izvršenju dela.⁴⁴

U kontekstu već pomenutih kritičkih razmatranja o ovom krivičnom delu, napravili smo uvod za naredni deo izlaganja – koji se konkretno bavi problemom eutanazije u našem krivičnom zakonodavstvu.

Još je Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije⁴⁵ predviđao ubistvo na izričit i ozbiljan zahtev ili molbu: „Ko liši života kakvo lice na njegov izrečan i ozbiljan zahtev ili molbu kazniće se zatočenjem do pet godina zatvora.“

„Ako je ovakvo lišenje života izvršeno usled sažaljenja prema bednom stanju ovoga lica, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine“ (paragraf 168).⁴⁶

44 M. Dorđević/Đ. Dorđević, *Krivično pravo sa osnovama privrednoprestupnog i prekršajnog prava*, Beograd 2009, str. 91.

45 Međutim, još pre ovog KZ, u starom crnogorskom običajnom kaznenom pravu postoji jedan oblik ubistva: („Kad bi ko moljen istim čovjekom ubio ga, kaznili bi ga, ali ponešto manje nego bi ga inače kaznili“) za koji se može reći da je tretiran kao privilegovano ubistvo i za koji je bila određena blaža kazna, ako ne po vrsti, a ono po opsegu i trajanju. Bogišićeva biblioteka u Cavtatu – Kazneno pravo – dopunska pitanja i odgovori, F. XVI.

46 Znači, već je Krivični zakonik Jugoslavije iz 1929, poznavao dva oblika ovakvog ubistva: 1) ubistvo na zahtev ili molbu i 2) ubistvo iz „sažaljenja“ ili „samilosti“ (eutanazija ili pomaganje kod umiranja).

Lišenje života je moralo biti umišljajno, sa znanjem i htenjem, ali je nastanak umišljaja drugačiji nego kod ostalih krivičnih dela ubistva. Upravo, smatralo se da „umišljaj mora nastati na izričiti i ozbiljan zahtev ili na jednaku molbu lica lišenog života“. Samo naslućen zahtev ili molba nije dovoljan za taj privilegovani način kažnjavanja. Ako je motiv takvog lišenja života na izričiti zahtev ili molbu koji moraju *a priori* postojati, samilost ili sažaljenje prema bednom stanju drugog lica, delo je tretirano kao prestup.⁴⁷ Pod bednim stanjem podrazumevalo se ili bolesno stanje koje je neizlečivo ili neko drugo beznadežno stanje spojeno sa velikim bolovima i patnjama kod kojih nema pomoći. Kao sažaljenje smatralo se osećanje tuđeg bola kao vlastitog.⁴⁸

U našim posleratnim (II s. r.) krivičnim zakonima⁴⁹ učinjeno je, možemo slobodno reći, istorijsko nazadovanje u tretiranju „ubistva iz milosrđa“. Drugim rečima, naši prethodni krivični zakoni nisu posebno inkriminirali krivično delo ubistva iz samilosti, već su ga rešavali kao i obično ubistvo (član 47. KZ Srbije i član 39. KZ Crne Gore), s tim što okolnost da je ubistvo izvršeno iz milosrđa sud ceni u kontekstu ostalih okolnosti, smatrajući eutanaziju kao osobito olakšavajuću okolnost.

U tom kontekstu (na početku ovog dela izlaganja), posebno smo istakli kako je u tekstu Radne grupe zadužene za izradu novog KZ SRJ (1997), po prvi put, prilikom razmatranja krivičnih dela protiv života i tela, svoje mesto našla i odredba člana (u ovom tekstu označena brojem 6.) – ubistvo iz samilosti: „Ko drugog liši života iz samilosti zbog teškog zdravstvenog stanja u kome se ovaj nalazi, na njegov ozbiljan i izričit zahtev, kazniće se zatvorom do pet godina.“

Dakle, po tom Nacrtu (tada novom predlogu), ubistvo na zahtev je bilo svrstano u kategoriju lakih, privilegovanih krivičnih dela,⁵⁰ zajedno sa ubistvom na mah, deteubistvom i ubistvom iz nehata.

47 *M. Dolenc*, Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije, Zagreb 1930.

48 *T. Živanović, o. c.*, str. 21; *G. Niketić*, Krivični zakonik, objašnjenja – praksa – sporedno zakonodavstvo, Beograd 1939, str. 318.

49 A znamo da je razvoj jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva u periodu od 1945. do 1991, beležio česte promene – 1951, 1959, 1962, 1965, 1967, 1973 i 1977. godine. No, mi se nećemo posebno osvrnuti na svaku od njih, već ćemo kao bitno uporište uzeti zakonske propise iz 1977, uz napomenu da KZ iz 1951. nije sadržao posebne odredbe o eutanaziji, već je ovaj akt tretiran kao krivično delo umišljajnog lišenja života (član 135. stav 1. Zakonika). Međutim, postoji propis u članu 38, koji govori o uvažavanju olakšavajućih i otežavajućih okolnosti pri odmeravanju kazne, što znači da se i u slučaju eutanazije moglo očekivati da sud ceni motive dela.

50 Pravo na život je vrhovno ljudsko pravo ili najosnovnije od svih ljudskih prava. Krivičnopravna zaštita prava na život i telesni integritet predstavlja najznačajniji segment krivičnopravne zaštite u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima. Reč je o fundamentalnom i primarnom pravu na kojem se temelje i iz koga se izvode sva ostala čovekova prava... Pored sopstvenog interesa za očuvanje života, sve vreme je prisutan i opšti interes društva da se zaštite određena dobra i protiv volje snaga kome pripadaju, tako da u izvesnim situacijama eventualni pristanak na povredu njihovog titulara nije sa krivičnopravnog aspekta relevantan da povredi ovih dobara oduzme karakter krivičnog dela. Međutim, lišenje života druge osobe – neizlečivo bolesnog lica na njegov zahtev, molbu, pristanak, lišenje života izvršeno iz samilosti ili iz milosrđa prema pasivnom subjektu, ne može da se kvalifikuje u svakom slučaju na isti način kao i obično ubistvo, odnosno kao jedno te isto krivično delo.

Predlozi, izmene, dopune... sve do Krivičnog zakonika (septembar 2005, stupio na snagu 1. januara 2006) koji je predviđanjem ovog privilegovanog oblika ubistva napravio veliki iskorak u tretiranju odnosno problematike i time postupio u skladu sa modernim trendovima u pravnom normiranju „ubistva po pozivu“.⁵¹

IV. Zaključak

Prilikom eksplikacije odnosnog fenomena, moramo imati u vidu da, zbog sve veće učestalosti, „eutanzija“ postaje sve više nezaobilazni predmet krivičnopravne misli i društvenog interesovanja. Ona koncentriše pažnju svojom kompleksnošću i atraktivnošću, raznovrsnošću u svojim oblicima ispoljavanja, mogućnošću strašnih zloupotreba. Kroz panoramu različitih teorijskih struja i kroz proučavanje i razjašnjavanje primene ove mere u praksi, vladajuće mesto, ipak, zauzima sledeća konstatacija. U razmatranju savremenih tendencija na terenu zakonskog regulisanja eutanazije, danas preovlađujuća zakonodavstva „funkcionišu“ kroz pravu „haotičnu masu“ međusobno nepovezanih i suprotstavljenih gledišta koji se lako pretvaraju u puku fasadu, ili pak daju privid idealnih rešenja. To je, nažalost, nužan opšti okvir koji u sadašnjem, aktuelnom trenutku može da nam ponudi odgovore na neka od postavljenih pitanja.

Između njih postoji značajna razlika – zbog čega savremena zakonodavstva, uglavnom razlikuju obično ubistvo od „ubistva iz samilosti“. Zbog toga se čini kao sasvim opravdan stav da eutanazija bude predviđena kao posebno krivično delo, različito tretirano po svojoj suštini i zaprećenoj kazni od krivičnog dela običnog ubistva. Naglasimo, radi se o privilegovanom, lakšem obliku lišavanja života – osnovnu privilegujuću okolnost čini pobuda iz koje se delo vrši. Recimo, morala se napraviti kvalitativna razlika takve vrste između ovog oblika ubistva i običnog ubistva. *Nowak*, Pravo na život – Komentar člana 6. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Pravni život 9/1996, str. 26

51 Da se podsetimo: ovaj novi vid privilegovanog ubistva, ili kako naš zakonodavac kaže – „lišenje života iz samilosti“ (menjajući naziv, tj. čineći određene terminološke intervencije), nije poznavalo prethodno, socijalističko, jugoslovensko krivično zakonodavstvo, ali ga je u nešto drugačijoj formi poznavao KZ Jugoslavije od 1929. godine. Nažalost, negativan stav u pogledu predviđanja tog posebnog privilegovanog oblika ubistva, bez opravdanih razloga je sve do ovog KZ opstajao... *Z. Stojanović*, KZ RS, iz Uvodnih objašnjenja, Beograd 2005, str. 29.